

гинален стил, сложният и богат белетристичен синтез спомагат за новите художествени решения при разглеждането на редица въпроси, при разгадаването на вътрешния мир на днешния българин.

Искам да подчертая още една особеност на Иван Попиванов като критик — той не само с нужната професионалност и дълбочина интерпретира дадено произведение или проблем, но често прибегва и до някои теоретически пояснения и изводи. Това свидетелствува за широката му култура, за стремежа да се движи не по повърхността на художествените явления, а да ги изследва в тяхната дълбочина, като намира верния смисъл. В това отношение той не е склонен към смайващи теоретически постулати, към изкуствени тези, а изхожда от художествения материал. Например, когато изследва прозата на Богомил Райнов, критикът се спира на някои от заглавията на книгите му. Другаде, както е при изследванията за революционни поети като Н. Фурнаджиев, Хр. Радевски и Мл. Исаев, той търси новото в лириката им не само чрез обществения патос, а и чрез стилистичното новаторство, чрез метафоричното внушение, чрез образите. Така разширява контекста и го допълва с нови наблюдения, с теоретически обосновани изводи.

Иван Попиванов пише проникновено, без стремеж за интимническост с авторите независимо от това, че често споделя лични впечатления, разказва за свои срещи с тях. Не са малко днес критиците, които с поза и апломб, пишейки за изтъкнати творци, сякаш искат да поставят себе си на преден план, да подсилат изкуството приносите на твърде скромната си личност. В „Ескизи и портрети“ отсъствуват такива грандомански амбиции, не откриваме чертите на нескромността, на самолюбването. Критикът умее да представи разглеждания автор, като споделя своите съгласия или несъгласия, внимателно и с любов проследява трудните мигове на растежа, дългия път на развитието. Никога не изпада в самоцелен естетизъм, не се опитва да мумифицира твореца. Именно гражданският патос, стремежът да се види обществената ангажираност подсилват много ценни изводи, определят редица постижения в дигрени на съвременния герой, при пресъздаване на крупни исторически събития.

Иван Попиванов достига своите открития благодарение на ярката си критическа интуиция, на умението да вникне в същността на проблемите, като внимателно отеснява сложните и противоречиви търсения, силните и слабите страни на един творчески профил. Той не робува на предвзети тези и критически формули, има свой поглед върху даден творец, като открито зашицава пристрастията си. Така е в портретите му за Младен Исаев, Божидар Божилков, Йордан Радичков и др. Той не се съобразява с общоприетото, ако има свое виждане, ако е открил в произ-

веденията на уважаван от него поет или белетрист силни и завладяващи теми и образи.

Двете книги „С величията на труда“ и „Ескизи и портрети“ още по-цялостно очертават профила и на критика, на неговата позиция на фона на съвременния литературен развой, показват, че могат да се създават сериозни изследвания дори и тогава, когато разглеждателите автори са в развитие, дейно участвуват в съвременния живот. Защото Иван Попиванов е съпричастен към много от въпросите, той не търси кабинетен уют, фалшив покой, за да се отдава на литературните си съзерцания и предпочитания, а участвава дейно и темпераментно в утвърждаването на новите идейно-естетически ценности на социалистическата ни литература.

Стефан Коларов

„СРАВНИТЕЛНОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ.
ВОСТОК И ЗАПАД“ от В. М. ЖИРМУНСКИ
Ленинград, 1979

Има учени, чиито трудове залягат в основите на определена област от познанието и независимо от развитието ѝ постановките им не се изживяват. За марксистското сравнително литературознание такъв характер имат изследванията на светските академици В. М. Жирмунски и Н. Й. Конрад. Те изграждат стройна теория за отношенията между литературните явления и специално за типологическите сходства, за които преди това съществуват само отделни догадки. Резултатите от техните изследвания превръщат литературната типология във водещ дял на сравнителното литературознание и в извместен смисъл я противопоставят на западно-европейската и американската компаративистика, при което може би именно това е една от областите, в които най-ясно проличава предимството на диалектикоматериалистическата методология в литературната наука. Всичко това определя мястото на Жирмунски и Конрад не просто като етапно, а като основополагащ етап в развитието на марксистическото сравнително литературознание. Техните постановки въпреки някои дискуссионни моменти¹ са теоретическото ядро на вече осъществяваните проекти за цялостна сравнителна история на европейската и на световната литература, реализирани съответно от Международната асоциация за сравнително литературознание (с координационен център в Унгарската академия на науките) и в Съветския съюз.

¹ Вж. Е. М. Георгиев. Основи на общото и сравнително литературознание. — В: Проблеми на сравнителното литературознание. С., 1978, с. 7.

Основните изследвания на Конрад, събрани в книгата му „Изток и Запад“, са известни на българския читател. Още по-наложително е запознаването с делото на Жирмунски, като се има пред вид, че първите издания на някои негови студии невинно могат да бъдат намерени. Тази потребност се задоволява от неговите избрани трудове, обединени под общото заглавие „Сравнително литературоведение. Восток и Запад“ — дял от един по-широк замисъл, който включва издаването на няколко подобни тома, които, въпреки че не са оформени като поредица избрани съчинения, фактически изпълняват такава роля.² Те включват всичко, което Жирмунски в края на живота си е смятал за необходимо да се преиздаде. Ако към тях се прибави и третото издание на учебника по чужди литератури, първите две са под неговата редакция (на Жирмунски),³ се разкриват последователните усилия на съветските литературоведи през десетилетието след смъртта на Жирмунски (1971 г.) да актуализират основното от научното му наследство. Съвременно тези издания провокират желанието да се отправи по-цялостен оценъчен поглед върху неговото дело, а може би и да се потърси евентуалното приложение на идеите му при българската литература, която, както е известно, поради спецификата на своето развитие се нуждае от систематично сравнително изследване, базирано на задълбочени теоретически принципи.

Въпреки че големият учен не успява да напише един обобщаващ теоретичен труд по сравнително литературознание, а и може би все още е рано за такъв труд, не може да не се забележи стремежът му да подходи системно и всеотранно към проблемите. Характерно за всичките му изследвания е, че на базата на огромни фактически материал той не се задоволява с изводи за конкретни произведения и проблеми, а от тях тръгва към по-обща теоретически обобщения. Така че от събраните му изследвания може да се изведе съдържащата се в тях теория на сравнителното литературознание, разбира се, с всички рискове, произтичащи от подобно „дописване“ на един литературоведски труд. Амбицията на тази рецензия е по-скромна — тя се задоволява да извлече основни взаимосвързани теоретически постановки, необходими за бъдещото обобщение.

Взгледите на В. М. Жирмунски почиват на едно принципно разбиране за мястото на

сравнението в литературната наука. Според него то „принадлежи към областта на методиката, не на методологията: това е методически похват на историческото изследване, който може да се използва с различна цел и в рамките на различни методи, но не е необходимо за всяка изследователска работа в областта на историческите науки“ (с. 67). Пътят на изследване според него трябва винаги да води от простото съпоставяне към историческото обяснение. Очертава се главната особеност на литературоведската мисъл на Жирмунски — насочеността ѝ към методиката на литературния анализ. Неслучайно някои от неговите студии са писани по повод на трудовете на Айхенбаум, Р. Якобсон, Шкловски, „най-новите течения в литературно-историческата мисъл в Германия“, или, както е в рецензията сборник, на Веселовски и А. Хойслер. Тук е и различият му с Конрад, чиито изследвания са насочени към общите процеси в световната литература. Условно казано, единият е повече „методик“, докато другият е „теоретик“.

Отказът от абсолютизиране на сравнението логично довежда и до една друга, централна за сравнителното литературознание във възгледите на Жирмунски постановка: вариативността при прилагането на сравнението към различни литературни периоди и жанрове. Жирмунски разработва подробно този деликатен и спорен проблем. Анализирайки детайлно „Поетика на сюжетите“ на А. Веселовски и неуспеха му да обясни цялата литература с трансформации на познати образи и сюжети, Жирмунски достига до „принципната невъзможност“ (с. 135) на всяко обобщаване на сравнителното изследване около един принцип. Неговият диференциран подход включва няколко „аспекта“ на сравнително-историческото изследване, които варират съобразно с обекта:

— Историко-генетично сравнение, разглеждащо сходството между явленията като резултат от родството им по произход и последвалото исторически обусловено раздалчаване.

— Историко-типологическо сравнение.

— Сравнение, установяващо международни културни взаимоотношения (с. 186). На друго място Жирмунски пише и за „просто съпоставяне“ (с. 194), което невинно предполага наличието на сходство.

Логиката на изследването насочва автора към предпоставките на сравнителното разглеждане на литературата и той ги вижда в „единството на процеса на социално-историческото развитие на човечеството, което от своя страна обуславя единството в развитието на литературата като една от идеологическите надстройки“ (с. 18). Оттук следва основанията за марксистическото сравнително литературознание извод — принципният приоритет на типологическите сходства, тъй като и при контактологичните явления е необходимо основното за типологическите сход-

² В. М. Жирмунский. Очерки по истории классической немецкой литературы. Л., 1972; Теория стиха. Л., 1975; Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Л., 1977; Байрон и Пушкин. Пушкин и западные литературы. Л., 1978.

³ М. П. Алексеев, В. М. Жирмунский, С. С. Мокульский, А. А. Смирнов. История зарубежной литературы. Средние века. Возрождение. М., 1978.

ства „насрещно движение“, по думите на Веселовски, които Жирмунски често цитира. За светския учен това е извод, произтекъл от анализа на фактите, а не теза, която да се налага на конкретните явления. Въпреки че теоретическите му пристрастия са на страната на типологическите сходства, авторът често достига до разкриването и на други причини за подобие на литературните явления.

Изхождайки от посочените методически принципи, Жирмунски изгражда модел на диференцирано по периоди и жанрови структури сравнително разглеждане на литературата. Според Храпченко⁴ това е една от перспективните методики за типологически анализ. Жирмунски проследява развитието на литературата в следната най-обща последователност: мит — приказка — епос — романтичен (куртоазен, рицарски) епос и народна балада — куртоазна лирика. Разбира се, тази схема е прекалено обща, за да бъде напълно точна — тя проследява само основната насока на развитие и не включва някои по-вестователни жанрове. Жирмунски сам се противопоставя на робуването ѝ и заедно с Д. Лихачов оспорва тезата на В. Вунд (която иначе добре се включва в неговия модел) за общовалидността на прехода от приказка към епос. Нещо повече, когато фактите го налагат, Жирмунски посочва наличието на връзката, която Вунд абсолютизира.

Според Жирмунски аналогите, предизвикани от общия стадий от развитието на обществото („стадиални аналогии“ в неговата терминология), се извяват особено ярко при ранните етапи от общественото развитие, „благодарение на относителната простота и недиференцираност на елементите, от които се състои културата“ (с. 46). Но и тук авторът предпазва от механичното прилагане на този принцип: той не е съгласен с чисто статистическото му тълкуване от Веселовски, според който сюжетите като многоелементни сложни комбинации от прости мотиви не могат да си съжадат без пряко влияние. Като набляга върху взаимното привличане на отделните мотиви в сюжетите, Жирмунски отхвърля чисто статистическото пресмятане на вероятността те да се обединят по един начин в две невлязлите си литератури.

Жирмунски е един от големите познавачи на героичния епос и това дава отражение върху разглежданата книга. Авторът анализира всички основни теории за произхода и същността на епоса, подлага на богато аргументирана критика хипотезите за възникването му като „редакционен свод от песни“, за аристократичния му произход и подценяването от много германисти на особеностите му, произтичащи от устната форма на епическата традиция. Разнообразните сходства в епоса според Жирмунски имат

типологически характер и се дължат на жанровите му особености, епосът според него има малка проникваемост спрямо чуждите влияния поради това, че винаги е насочен към историческото минало на народа или племето. Авторът разглежда няколко примера на особен тип влияние върху епически поеми, при което се заимствуват само името на прочут герой, което се свързва с национален сюжет. На базата на огромни фактически материали от литературите на народите от Европа и Азия (дори самото въвеждане на много от източните произведения вече придава не само стойност на студиите, но и ги прави „увлекателни“, доколкото това определение може да се отнесе към един научен труд) авторът проследява някои характерни епически мотиви като партогенезиса (девственото зачатие), побратимството, юнашкото сватосване, битката между баща и син, смъртта на неуязвим герой и търси обяснението им в стари обичаи, магически обреди и анимистични вярвания, които се наслагват върху спомена за исторически събития. Разкрити са особеностите на епическия стил с типичните му формули, повторения, постоянни „украсяващи“ епитети, проследява се преходът от героичен към по-късния „романтичен“, „рицарски“ новелистичен епос, познат и на Запад, и в източните литератури. Показателна за развитието на отделни сюжетни структури при прехода от един жанр към друг е студията „Епическото сказание за Алпамиш и „Одисея“ на Омир“, в която Жирмунски открива общ изчезнал източник на двете поеми с познатия фолклорен мотив — „мъж на сватбата на жена си“, имащ героичен (източен) и новелистичен (западен) вариант. На подобни проблеми е посветена и студията „Пирът на Атрей“ и сродни етнографски сюжети във фолклора и литературата“.

Интересно за нас българите тук е цитирането на южнославянски юнашки песни от сборниците на Безсонов, братя Миладинови, Качановски, С. Милотинович и др., разглеждането им в най-широк контекст — от Омир и „Песен за Нибелунгите“ до героичния епос на народите на СССР, както и критиката на теориите за чуждия произход на някои от мотивите на южнославянските юнашки песни.

Подобно на аналогите при епоса типологическите сходства между лириката на европейските трубадури и минезингери с класическата арабска любовна лирика от IX—XII в. имат типологически характер, свързан с предренесансовите им черти.

Докато за епоса и отчасти за куртоазната лирика са по-характерни сходства, причинени от подобието в ситуацията, то при приказките, както е известно, преобладават международните сюжети и влияния. Жирмунски вижда причината в „занимателността на съдържанието... отсъствието на специална национално-историческа и географска нагласа... прозаическата форма, облекчаваща преразказа от един език на друг“ (с. 336). Същевре-

⁴ М. Б. Храпченко. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. М., 1973, с. 226, 264 и сл.

менно той повдига въпроса за разширяване на границите на историческата общност на приказките и за нови критерии за класификация, различни от каталога на Аарно — Андреев, при които да се обхващат и фолклорът на народите от Далечния Изток, открива случаи на сходства, възникнали при отсъствие на пряк или косвен контакт.

И при другите повествователни жанрове на средновековната литература, донякъде по същите причини, Жирмунски вижда решаващото преобладаване на влиянията и мигрирането на сюжети от Изток на Запад.

„Най-великият революционен преврат в историята на човечеството“ предизвиква поврат и в преобладаващия тип литературни взаимоотношения. „С развитието на буржоазните нации литературите на новото време придобиват ярко изразен национален характер и се диференцират и раздалечават в много по-голяма степен от средновековните литератури... засилва се индивидуалната инициатива на творческата личност“ (с. 79). Първите белези на промяната авторът забелязва в интереса към житейския път на творческата личност, срещан при биографиите на някои трубадури и изкристализирал при младия Данте. Подобно на Конрад Жирмунски се спира на въпроса за Ренесанса в източните литератури, разглежда някои по-общи и други по-конкретни страни по типологията на това явление в литературите на народите, влизали сега в Съветския съюз.

Жирмунски намира принципно различия подход към интерпретиране на новите литератури с въвеждането на качествено новото понятие, отразяващо качествено ново международно явление — „литературно направление“ с неговите характерни особености на „относително единство“: наличие на преходни форми, етапи и социална диференциация, хронологическо несъпадение при различните народи, закономерна смяна; търси връзката на обществената идеология със средствата за изразяването ѝ. С въвеждането на разглеждането на литературата по направления Жирмунски се стреми да преодолее бинарното представяне на литературните връзки от автори като известния френски компаративист Пол Ван Тигем и др. за сметка на разкриването на особеностите на общото литературно развитие. Ученият нееднократно набляга върху трансформациите, извършвани при заимствването, които характеризират реципиента (този основен днес тезис води началото си от Жирмунски). Двустранните литературни взаимодействия крият големи възможности за характеризиране на творческата индивидуалност — илюстрация на това е анализът на Жирмунски на Гьотевата балада „Миньон“ и въведението към Байроновата поема „Абидоската невеста“. Основа за сравнение тук са стилистичните особености на двете творби. Жирмунски се стреми да изведе методиката на стилистическите сравнения, като се противопоставя на „иманентния“

подход на В. Кайзер и Е. Шайгер или на учениците на Ш. Бали, сравняващи по същество не стилистични, а езикови особености (с. 412), съмнява се в целесъобразността на построяването на историята на литературния език, основана върху „съчинения на отделни писатели“ (с. 409) така, както я вижда В. Виноградов. Да напомним, че Жирмунски е „изключителен майстор на стилистичния анализ“ (Лихачов) и учен с несъмнен принос в областта на поетиката, водач на „умереното“ крило на „формализма“ в съветското литературознание в първите десетилетия след революцията и редактор на сборниците „Поетика“ (1927—1929 г.).

Би могло да се посочи още една разновидност на литературните връзки от по-ново време, наистина второстепенна, но съществуваша: влиянието между различни, непосредствателни етапи от една или няколко литератури и култури, при което по-новата заимствува от по-старата, с която не е във връзка по линия на традиции от някаква общност, например източните и американските екзотични сюжети при френските просветители. Въпреки че много често тези сюжети прикриват една алегория и третират „домашни“ проблеми, все пак те стават проводник за едно, макар и формално, но чудно влияние, което не може да се обясни със стабилни сходства. Още по-ярки примери ни дава историята на живописата: художниците от началото на века Матис, Гоген, Сезан и много други с техните увлечения по мотиви и художествена техника, идващи от Япония, Таити или африканската скулптура.

Може би подобен е случаят и с влиянието от различни стадии в развитието на една културна общност. Жирмунски споменава най-характерния пример: отношението на романтиците към Шекспир и към старата легенда за „призванието на певеца“. Но все още са неясни механизмите и причините на подобни взаимодействия, някои от тях, като връзките между античност и Ренесанс, фолклор и романтизъм, са много добре известни, но въпросът за принадлежността им към сравнителното литературознание остава открит, както и методическите изходни позиции, от които трябва да бъдат изследвани.

Особено отчетливо проличава методическата ценност на изследванията на Жирмунски в обемната му студия „А. Н. Веселовски и сравнителното литературознание“, която се публикува цялостно за първи път в рецензирания сборник. В нея най-ярко проличава отношението на Жирмунски към най-доброто от научната традиция. След детайлното и конкретно проследяване на научната школовка на младия Веселовски развитието му „от история на културата към историческа поетика“, постиженията му в многобройни сфери на литературната наука Жирмунски търси ценното в неговите трудове. И е привлечен от нежеланието на Веселовски да се обвързва с никоя от съвременните му науч-

ни школи, от стремежа му да търси обяснението на литературните явления не според господстващите научни принципи. Жирмунски открива при своя предшественик желанието да се използват едновременно постиженията на миграционната, митологическата и антропологическата школа във фолклористиката. Този синтез е особено ценен според Жирмунски и същевременно той не е постигнат напълно от Веселовски, тъй като не е открита взаимовръзката и йерархията между принципите на трите направления. Жирмунски търси причината за нереализация напълно синтез в методологията на изследвача: „Отказвайки се от идеалистическата естетика, Веселовски не успява да постави на нейното място своя концепция за същността на изкуството. . . . Опитът да се построи поетика на основата на историческата индукция, без философски и исторически предпоставки, неминуемо е обречен на провал“ (с. 118). Тук вижда своята задача Жирмунски — на основата на нова методология да систематизира ценното от мислите на предшествениците, подчертавайки в своите изследвания приоритета на типологията над контактологията, или, ако архаизираме немного точно терминологията, на антропологичния принцип (разширен по посока на социологичното) над миграционния. Характерен за Жирмунски е стремежът да ориентира трите типа литературни аналогии, съответстващи условно на трите школи, към различни периоди от развитието на литературата или към различни жанрове, за което бе дума по-горе. По подобен начин е разглеждано и литературоведското наследство на немския учен Андр. Хойслер, който също проявява нежелание да се обвързва с

която и да е школа. Жирмунски възприема от него акцентуването върху морфологическите различия между отделните жанрове, изведено като методически принцип. Показателното тук е не само продължаването на изследванията в областта на научния предходник, но и новият поглед към тази проблематика, съобразен с развитието на науката.

И едно отклонение по посока на естетиката. След като през различни периоди от нейното съществуване различни школи обявяват приоритета на една или друга функция на изкуството, в днешни дни най-актуална е като че ли теорията за „полифункционалността“ на изкуството, мълчаливо признаваща съвместното съществуване на всички открити по-рано функции. Но може би е дошло време тези функции да бъдат йерархизирани и ориентирани към различни явления, така както Жирмунски прави с типовете литературни подобия. Ю. Боров, след като изрежда девет функции на изкуството, се задоволява да декларира, че те „се намират в сложно взаимодействие и представляват единна система“⁵.

Дори и много от приноса на Жирмунски в литературната наука вече да е известно и възприето от литературоведите-компаративисти, методическите уроци, извлечени от неговите изследвания, и основните теоретически изводи в тях определят необходимостта от актуализирането на научното му наследство.

Николай Аретов

⁵ Ю. Боров. Естетика. С., 1978, с. 170.

SOMMAIRE

La culture bulgare selon le jugement de la science étrangère

V. A. Zakhharjevskaja (Kiev) — Sur la question de la variété artistique de la prose bulgare des années 60 et 70 (en comparaison de la prose russe et ukrainienne)	3
Sante Graciotti (Rome) — La poésie d'Athanase Daltchev	18
Maria Picchio-Simonelli (Etats-Unis) — Certaines remarques sur les „actes“ du concile ecclésiastique des cathares à San Felix de Caraman	26

Les 80 ans de la naissance de Svetoslav Minkov

Ludmila Stoïanova — Les grotesques fantastiques de Svetoslav Minkov	30
---	----

Entcho Moutafov — Le type lyrique moderne	40
Magdaléna Chichkova — Un livre sur les carrefours de la vie	61
Néviana Dontcheva-Panaïotova — Le moine Chrabr et Païssi de Khilendar — analogies historiques et littéraires	78
Nicolaï Svezdanov — La base éthico-philosophique du récit „Le Maître et Marguerite“, de Mikhaïl Boulgakoff	87
Ludmila Grigorova — Le créateur et son „double“	109

Les problèmes de la traduction poétique

La Pensée littéraire — La deuxième revue nationale des jeunes traducteurs	123
Gheorghî Tzankov — Observations sur le travail des jeunes traducteurs de langue française	126
Communications scientifiques, souvenirs	
L. Lazareff (Moscou) — „Comme s'il est pour les œuvres un jour dernier“	137

A travers la presse étrangère

Lu dans les revues littéraires de La République Démocratique Allemande et d'Italie	154
--	-----

Revue

Stéphane Kolarov — „La majesté du travail“, „Esquisses et portraits“ par Ivan Popivanov	158
Nicolaï Arétoï — „Littérature comparée. Orient et Occident“ par V. M. Jirmounsky	161

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ
ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ. РЪКОПИСИ, НАДВИШАВАЩИ
ТОЗИ РАЗМЕР, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

Адрес на-редакцията: сп. „Литературна мисъл“. ул. „Чапаев“ 52,
бл. 9, 1113-София, тел. 73-31. (вътр. 39-94)

© Институт за литература
при БАН
1982
с/о Jusautor, Sofia

Технически редактор *К. Иванова*

Коректор *Е. Комлева*

Дадена за набор на 15. I. 1982 г.

Подписана за печат на 10. IV. 1982 г.

Формат 700/1000/16

Печатни коли 10,38

Издателски коли 13,45

Тираж 1640

Изд. индекс 8661

Печатница на Издателството на Българската академия на науките
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“

Поръчка № 136